

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ตามวิถีทางที่เหมาะสม การศึกษายุคสำหรับยุคปัจจุบัน ไม่ได้จำกัดขอบเขตเฉพาะในสถานศึกษาอีกต่อไป การเรียนรู้มีทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา กิจกรรมการเรียนรู้จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่เป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับข้อมูลความรู้มากขึ้นและสามารถเรียนรู้ได้ทั้งจากครูคน ครูเครื่อง และครูธรรมชาติ (กรมวิชาการ, 2544, หน้า ข: ความนำ) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา โดยการจัดการศึกษาและการจัดกระบวนการเรียนรู้นั้น ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสถานศึกษา ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชนและสถาบันทางสังคมต้องร่วมมือกันจัดให้เกิดการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามศักยภาพของตนเองได้อย่างแท้จริง การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้และมีทัศนคติที่ดีต่อสภาพแวดล้อม รักถิ่นฐาน สามารถสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติที่นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ ดังนั้นการเรียนรู้และการสร้างลักษณะนิสัยแห่งการเรียนรู้จึงถือเป็นหัวใจที่จะทำให้การพัฒนาผู้เรียนบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ โดยกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาไว้ในอันที่จะนำ "ทรัพยากร" ที่มีอยู่ทั้งสถานที่ บุคลากร และงบประมาณ มาใช้เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ ทุกโอกาสตามความเหมาะสม และมาตรา 25 ซึ่งได้บัญญัติไว้ว่า "รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ"

จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ดังกล่าว การจัดการศึกษาที่เหมาะสมควรส่งเสริมให้จัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาศักยภาพให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และที่สำคัญคือการส่งเสริมให้นำคุณค่าจากสรรพสิ่งทั้งใกล้ตัวและไกลตัวซึ่งเป็นแหล่งวิทยาการทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษามาใช้ในการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ โดยมีการประสานความร่วมมือกับครอบครัวและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนาได้เต็มตามศักยภาพที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนในมาตรา 7 ได้กำหนดไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น มาตรา 23(3) การจัดการศึกษาต้องเน้นความสำคัญการให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ มาตรา 27 สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและมาตรา 57 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ความรู้ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, หน้า 4-19) ซึ่งสุนน อมรวีวัฒน์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญอย่างหนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, 2541, หน้า 11-26) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญเป็นการเชื่อมโยงความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิต ผ่านกระบวนการทางปัญญาจนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวจัดว่าเป็นพื้นฐานของความรู้ใหม่ๆ ในปัจจุบัน การที่จะอนุรักษ์และดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาไทยให้สามารถคงอยู่ได้ต่อไปวิธีการหนึ่งคือการนำเข้ามาจัดการศึกษาแก่คนในชาติเพราะการศึกษาเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กำลังสูญหายไปกลับคืนเข้ามาสู่สังคมไทย (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2548, หน้า 2) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญเหล่านี้มาใช้ในการจัดการเรียนรู้ จะเป็นการช่วยให้องค์ความรู้เหล่านั้นไม่เกิดการสูญหายและทำให้เด็กรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเรียนรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเองที่สืบทอดต่อกันมาและเป็นแนวทางที่จะช่วยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความภาคภูมิใจของชาติกลับคืนสู่สังคมไทย จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิไล กันทะใจ (2550, หน้า 88) ได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน พบว่า นักเรียนและชุมชนมีความพึงพอใจต่อการจัดการศึกษาตามหลักสูตรขั้นพื้นฐานสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และ วรพจน์ อาษารัฐ (2550, หน้า 39) กล่าวว่า ภูมิปัญญากับการพัฒนาเด็กของไทยที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อที่สั่งสมมา และส่งผ่านออกมาเป็นกิจกรรมหลายฝ่ายเห็นความสำคัญของการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ตั้งแต่คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ คลองบางกอกใหญ่ เป็นชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เนื่องจากในอดีตคนในชุมชนส่วนใหญ่ผูกพันกับสายน้ำ สายน้ำจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนในชุมชนและท้องถิ่น การสัญจรทางน้ำจึงเป็นวิถีชีวิตและใช้เป็นเส้นทางในการสัญจรไปมาระหว่างกัน แม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการคมนาคมสัญจรเดินทางของคนในกรุงเทพมหานครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงมีชุมชนที่มาอาศัยอยู่ในพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำอยู่เป็นจำนวนมากเนื่องจากสะดวกในการเดินทางและการค้าขาย แม้ในปัจจุบันจะมีการตัดถนนเพื่อความสะดวกในการเดินทางแต่ก็ยังมีการเดินทางทางน้ำอยู่ การที่มีชุมชนมาอาศัย

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืน เพื่อให้ผู้เรียน ผู้สอน และผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถใช้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของเด็กและเยาวชนของชาติให้สามารถได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ที่เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญของคนในชาติได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืนต่อไป

โจทย์/คำถามการวิจัย

1. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อการจัดการศึกษา ของในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่ามีอะไรบ้าง
2. ศักยภาพและสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่ามาใช้เพื่อการจัดการศึกษา เป็นอย่างไร
3. แนวทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อการจัดการศึกษา ในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า
2. เพื่อศึกษาศักยภาพและสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยมีการบูรณาการวิธีการต่างๆ ได้แก่ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาข้อมูลภาคสนาม การสร้างแบบสอบถาม เพื่อประเมินศักยภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในสถานศึกษา การจัดการประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ระดับลึก

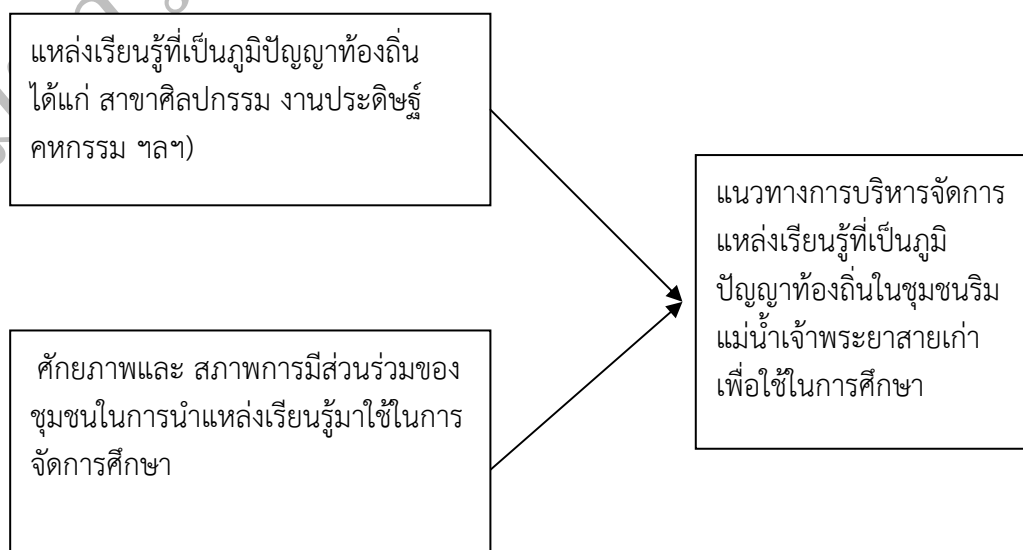
ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง/กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้นำชุมชน ประชาชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษานิเทศก์ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อย

พื้นที่ในการศึกษา ชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อยซึ่งเป็นเขตพื้นที่หลักที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าไหลผ่าน

ดำเนินการสำรวจและศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อย ศึกษาศักยภาพและสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมาใช้ในการจัดการศึกษาในสถานศึกษา และศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่เพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยการสำรวจพื้นที่ภาคสนาม ประชุมกลุ่มย่อย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวความคิดในการวิจัยทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่ โดยมีกรอบแนวคิด ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ หมายถึง การกำหนดแนวทาง ที่เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ เพื่อธำรงรักษาทรัพยากรโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า โดยการประสานงาน แสวงหาความร่วมมือจากบุคลากรในองค์กรและส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ในการดำรงชีวิตซึ่งเกิดจากการสั่งสม ประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคน ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงไปบ้างจนอาจเกิดความรู้ใหม่ขึ้นมาอีกตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย

ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดี และประสบความสำเร็จมีผลงานเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แพร่หลายกับคนรุ่นต่อไป

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่รวมกัน อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกันในที่หมายถึงชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าซึ่งแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าไหลผ่านเฉพาะเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อย

ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการนำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมาใช้ ในที่นี้หมายถึง การนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า เฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อย ตั้งแต่การสำรวจข้อมูล การให้ข้อมูล การพัฒนา การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่จะเข้าถึงข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับชุมชนใกล้เคียง รวมถึงการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลในช่องทางต่างๆ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การร่วมมือกันของคนในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเฉพาะที่ผ่านเขตบางกอกใหญ่และเขตบางกอกน้อย ในการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ร่วมกันการวางแผน ร่วมกันดำเนินการช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน อำนวยความสะดวก และร่วมกันประเมินผลให้ข้อคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุง

แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า หมายถึง บริเวณ/อาณาเขตโดยรอบที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าไหลผ่านซึ่งประกอบด้วยเขตบางกอกใหญ่ เขตบางกอกน้อย เขตตลิ่งชันและเขตภาษีเจริญ

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า สามารถนำมาใช้บูรณาการในการจัดการศึกษาอย่างยั่งยืน
2. ได้แนวทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเพื่อใช้ในการศึกษาอย่างยั่งยืน

3. เป็นข้อมูลสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ต่อไป
4. ช่วยกระตุ้นให้ชุมชนและท้องถิ่นเห็นความสำคัญ และมีส่วนร่วมในการจัดแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับใช้ในการศึกษาของเยาวชนต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี